

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО НАСЉЕЂЕ ОПШТИНЕ ПРИБОЈ

Слађана Поповић¹

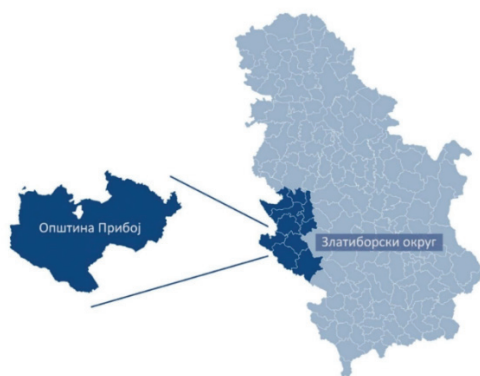
Апстракт: Овај рад се бави истраживањем богатог културно-историјског наслеђа општине Прибој, с посебним нагласком на анализи кључних споменика и амбијенталних цјелина на том подручју. Кроз преглед релевантних локалитета, укључујући средњовјековну тврђаву Јагат, манастир Мажићи, цркву Св. Николе у Прибојској бањи, цркву Св. Архангела Михаила у Поблаћу, као и амбијенталну цјелину Стару чаршију, истражује се њихова улога у очувању и промоцији историјске баштине региона. Сваки од ових локалитета представља кључне тачке од значаја за разумијевање културног контекста општине Прибој, одражавајући богату историју и разноврсну културу овог подручја. Поред тога, анализира се потенцијал туристичке валоризације поменутих локалитета, истичући њихову важност као атрактивних дестинација за туристе и посјетиоце који желе да истраже историју, архитектуру и традицију овог региона. Фокусирајући се на идентификацију карактеристика које чине ове локалитете посебним и јединственим, истражују се могућности за развој туристичких рута, образовних програма и културних манифестација које би додатно промовисале туризам у Прибоју. Кроз анализу постојећих туристичких ресурса и идентификацију потенцијалних изазова, рад сагледава стратегије и препоруке за унапрјеђење туризма у општини Прибој. Ово укључује приједлоге за инфраструктурне инвестиције, промоцију културних догађаја и сарадњу с локалним заједницама како би се очувао и унаприједио културни идентитет проучаваног подручја. Свеобухватним приступом истраживања културно-историјског наслеђа општине Прибој, циљ рада је да пружи дубљи увид у богато културно наслеђе, као и истицање његове важности за локалну заједницу и предлагање конкретних корака за унапрјеђење туризма, чиме би се допринијело економском просперитету и одрживом развоју ове општине.

Кључне ријечи: Прибој, културно-историјско наслеђе, туризам, Јагат

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Општина Прибој се налази у југозападном дијелу Србије и припада Златиборској области, у административном смислу. Простире се између 43°33' 59" сјеверне географске ширине и 19°32' 07" источне географске дужине. На сјеверу се граничи са општином Чајетина, на истоку са општином Нова Варош а на југоистоку са општином Пријеполје. На југу граница општине је уједно и државна граница са Црном Гором, односно општином Пљевља док је на западу граница општине и државна граница са Босном и Херцеговином тј. општинама Рудо и Чајниче. Прибој је од Ужица удаљен 80 km, од главног града, Београда, 280 km, док је од других значајних центара, Подгорице и Сарајева, удаљен 200 km односно 160 km. Због свог граничног карактера и удаљености од главних саобраћајних праваца, географски положај општине је доста неповољан у односу на централне дијелове Републике Србије (Општина Прибој, 2021). Прибој је регионални центар Доњег Полимља. Смјештен у долиномском проширењу Лима, на алувијалној тераси на око 390 m надморске висине (Павловић, 2019).

¹ Докторанд, sladjanasladjap98@gmail.com, ORCID: 0009-0005-2931-8543

Слика 1: Карта географског положаја општине Прибој (Преузето са: https://www.priboj.rs/docs/plan_razvoja_opstine_Priboj_2022-2028.pdf)

У геоморфолошком смислу, територија општине Прибој је врло разноврсна. Могу се издвојити три макрооблика рељефа: ријечне долине Лима и Увац, флувиоденудационе површи и планинске масе, које су дио Динарида. Најизразитије су површи Јабукe, која је нижа и Побигеничка, виша површ. Највиша планина у прибојској општини је Јаворје на којој је и највиши врх Обер (1486 m). Јаворје се уздиже са лијеве долинске стране Лима, као и Побигеник, док је са десне долинске стране Лима, планина Златар. Планина Црни врх се протеже између ријеке Увац (са сјеверне и западне стране) и ријеке Лим (са јужне стране) док се на истоку надовезује на планински ланац Љесковац. Клима општине има карактер жупске, преко умјерено-континенталне до планинске. Средња лјетња температура је 18,9 °C, а средња зимска је 6 °C, док је средња годишња количина падавина 752 mm. Број сунчаних дана је 60, а број облачних дана је 145. Хидропотенцијал општине представљају ријеке Увац и Лим, са својим притокама, те Потпећко језеро настало преграђивањем Лима. Веће десне притоке Лима су Увац, Кратовска, Јармовачка, Годушка и Рабреновачка ријека. Најзначајнија лијева притока је Поблаћница, са својим притокама које одводњавају падине Побигеника и Јаворја. Термоминерални извори су концентрисани око Прибојске бање, али нијесу сви каптирани. Температура воде термоминералних извора износи 36,5 °C (Општина Прибој, 2021).

На територији општине Прибој се налазе значајни природни и антропогени ресурси који могу бити предмет туристичких интересовања и посјета. Када је туризам у питању, Прибој припада кластеру југозападне Србије. Најзначајнији туристички потенцијали Прибоја су: планине Јаворје, Побигеник, Црни врх, Бић, висоравни Крњача и Љесковац, ријеке Лим, Увац и Сутјеска, Потпећко језеро, Прибојска бања. Развоју туризма, овог подручја, погодује повољна клима и разноврстан биљни и животињски свијет. Општина Прибој располаже и обилним културно-историјским наслеђем које се може искористити у туристичке сврхе (Општина Прибој, 2021). Антропогени туристички ресурси Прибоја су: средњовјековне тврђаве од којих је најпознатија тврђава Јагат, манастир Мажићи, црква Св. Николе у Прибојској бањи, црква Св. Архангела Михаила у Крајчиновићима, џамија Хасан-аге, као и амбијентална цјелина Стара чаршија у Старом Прибоју. Врсте туризма које се могу развијати у Прибоју су здравствени (бањски, лијечилишни), рекреативни (бициклизам, рафтинг на Лиму, пјешачење) планински (планинарење), ловни (лов и риболов), сеоски (екотуризам), вјерски, културни, манифестациони. Што се смјештајних капацитета тиче, у Прибоју постоје хотелски и приватни смјештајни капацитети. Број хотелских лежаја којим се располаже у Прибоју је 140 лежаја, док је број приватних 67 лежајева (Општина Прибој, 2021).

Планом развоја општине Прибој 2022-2028. предвиђа се развој туристичке инфраструктуре и културних садржаја и понуде. Развојни правац 2, овог плана, за циљ има израду мастер плана потенцијала туристичке понуде Прибоја, брендирање Прибоја као туристичке дестинације и промоција туристичке, бањске и културно-историјске понуде, израду локалне стратегије развоја културе и очувања културно-историјске баштине као и подршку развоју сеоског туризма, мапирање сеоских домаћинстава и обуку локалног становништва (Општина Прибој, 2021).

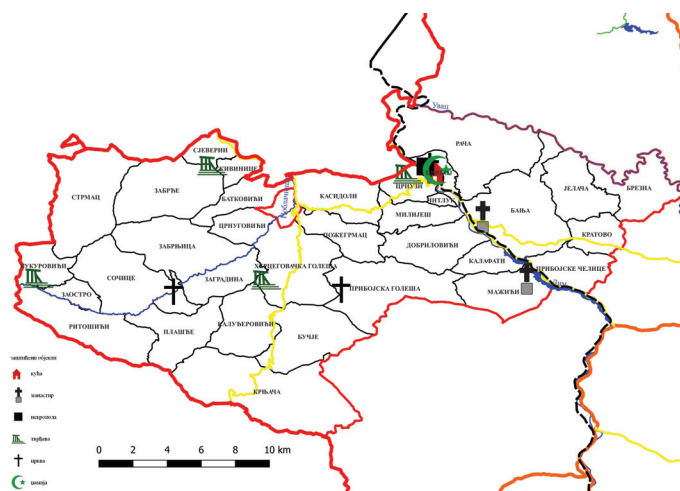
У раду је дат преглед културне баштине и културних добара у Прибоју, који могу бити предмет туристичке валоризације и предмет интересовања тзв. културних туриста. Такође, како би се добила свеобухватнија слика могућности развоја културног туризма у Прибоју, извршена је и SWOT анализа. На основу ње се може видјети које то предности пружа овај крај, који недостаци су присутни, као и шта могу бити добре шансе које би требало окренути у корист промоције Прибоја као туристичке дестинације те са којим потенцијалним пријетњама се могу суочити људи који се баве туристичком дјелатности.

ПРЕГЛЕД КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ СПОМЕНИКА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ПРИБОЈ

Прибој се налази у историјској регији Рашка, коју поред Прибоја чини још пет општина у Србији: Пријеполје, Нова Варош, Сјеница, Нови Пазар и Тутин као и четири општине у Црној Гори: Пљевља, Бијело Поље, Беране и Рожаје (Pavlović & Golić, 2011). Постоје два предања о поријеклу географског имена града. По првом, град је добио име по утврђењу *Прибор*, које је основао Мехмед II Освајач док друго предање име Прибој повезује са сточарским зимовницима *прибојима* (Маринковић, 2001).

Антропогене туристичке вриједности су неријетко слабо туристички валоризоване, па их туристи разгледају у контексту укупних знаменитости насеља или амбијенталних цјелина којима припадају. Објекти културне баштине углавном биљеже скромне туристичке посјете а разлог томе је саобраћајна изолованост и маркетиншка запостављеност. Поред средњовјековних утврђења и вјерских споменика, туристички значај имају и чаршије – трговачки дијелови градова грађени у оријенталном стилу са специфичном инфраструктуром. Иако се физиономија градова Рашке регије убрзано трансформише, ове амбијенталне цјелине су се одржале до данас. Поред разгледања историсјко-културних споменика и музеја туристима се интересантним чине и различите туристичке манифестације (спортске, културне) (Pavlović & Golić, 2011).

Према подацима Републичког завода за заштиту споменика културе, на територији општине Прибој под заштитом се налази више споменика културе: манастир Бања, црква Св. Арханђела Поблаће, црква Богородичиног покрова Голеша, манастир Мажићи, средњовјековни град Јагат, Борисављевића кућа и Спомен костурница Прибој. Заштићено археолошко налазиште је Некропола стећака „Црквина“. У непокретна културна добра од изузетног значаја је сврстан манастир Бања, док су у непокретна културна добра од великог значаја увршени црква Св. Арханђела и Мажићи – осаци манастира.

Слика 2: Карта споменика културе општине Прибој (Извор: аутор)

Археолошки локалитети општине Прибој свједоче о животу људи који су обитавали на овим просторима од праисторије све до савременог доба. Најстарије археолошко насеље је Лука у Саставцима, које припада старчевачкој култури. Такође, на овим просторима су живјели и припадници винчанске културе, чему свједочи десет насеља и рудник бакра на локалитету Јармовац. Свједоци живота из млађег периода, бронзаног и гвозденог доба, су градинска насеља и праисторијске хумке (преко 120). Из тог периода у Завичајном музеју се налазе остаци керамичког посуђа, оружја, накита. О средњевјековном периоду свједоче утврђења Јагат на Малом бићу, Равањски град изнад Црнетића, Остро у Кукуровићима и Северин у Сјеверину. На сваком од поменутих локалитета су видљиви остаци тврђава. Међутим, истраживања су вршена једино на Јагату и Северину. Тачно вријеме настанка ових утврђења није познато, али се сва помињу у повељама из 1444. и 1448. године. Свако од ових отврђења је подугнуто на стартешким мјестима и имали су улогу контроле путева који су пролазили лимском долином као и одбране локалног становништва за вријеме опасности (Општина Прибој, 2020).

Некрополе и стећци

Колективне гробнице (хумке) металнодопских и средњовјековних заједница најчешћи су споменици културе, археолошка налазишта у прибојском крају. У народу су познате још као и „тулуми“, „бобије“ или „громиле“. На простору прибојске општине до сада их је евидентирано

око 130. Хумке се могу наћи груписане у мање или веће некрополе или појединачно разасуте по селима прибојског краја. На основу досадашњих истраживања и картирања изводи се закључак да их је највише (њих 40) лоцирано у долини ријеке Поблаћнице и у њеном побрђу. Такође, до 40-ак их се налази и на простору Голешког Брда а 15-ак у долини Увца. У долини Лима и долинама његових мањих притока су нешто рјеђе распоређене (Дерикоњић, 2010).

У долини ријеке Поблаћнице присутни су бројни материјални остаци. На њеној лијевој обали, у атару села Сочице, налази се црква Светог Архангела Михаила и некропола стећака. Некропола се састоји од бројних надгробних споменика у облику саркофага као и у облику монолитних плоча, аморфног облика. Узводно, ка граници са Црном Гором, у атару села Кукуровићи налази се Мраморје (Грчко гробље), односно средњовјековна некропола са бројним споменицима. Међутим, велики дио тих остатака је девастиран приликом изградње пута. Дио је дислоциран док је дио потпуно уништен, те се не може са сигурношћу утврдити коју површину је овај локалитет захватао. На територији села Саставци постоје остаци старчеавчког насеља али и још једног млађег, средњовјековног, на локалитету Препран. Такође, у атарима села Црнетићи и Црнузи се налазе остаци средњовјековних некропола (Фостиков, 2014). У атару Восковине, на такозваном Восковарском брду као и у селу Врело у Забрњици се такође налазе некрополе. Такође у селима Лисичина и Присој (КО Забрђе, МЗ Сјеверин) као и у самом Сјеверину (Фостиков, 2015).

У Прибоју, на локалитету Црквине, вршена су ископавања некрополе стећака гдје је откривен 41 споменик и 53 гроба. Истраживањима је утврђено да су покојници полагани у опруженом положају, руку положених на стомаку, у сандуке од дрвених дасака. Већина гробова је оријентисана у правцу запад-исток са главом ка западу. Приликом откопавања пронађени су комади одјеће и накита (Zečević, 2020).

Вјерски објекти

У Прибојској бањи, на брду поред минералних извора се налази манастир Св. Николе и надгробници који су коришћени приликом обнове манастира. Археолошким истраживањима је утврђено да се испод манастира налазио сатрији центар, гдје су откривени остаци средњовјековног града Бања као и остаци манастира Св. Николе Дабарског, старог епископског центра (Фостиков, 2014). Данашње Бања је смјештена на ниској тераси (400 m), с десне стране обале доњег Лима, поред главног пута Прибој-Пријепоље. Изнад данашњег насеља налази се манастир и бањско лијечилиште на високој ријечној тераси (555 m), на падини Бањског брда (1.283 m). У средњем вијеку и за вријеме турске владавине Бања је била важна станица на караванским путевима који су из Босне и Приморја водили у Србију (Krlježa, 1960). Мухамед ел Идриси, арапски картограф и путописац на двору сицилијанског краља Рожеа II, први је уцртао Бању на једну од најстаријих карата свијета, Табулу Рогеријану, 1154. године под називом Баниа (Бања) крај ријеке Лин (Лим). Међутим, Ел Идриси не спомиње постојање манастира у Бањи. Манастир се први пут помиње у XIII вијеку, у Студентичком типиксу са још шест најугледнијих српских манастира. Манастир на Бањи носи назив Свети Никола и налази се на свега 30-ак метара од извора топле, минералне воде. Вријеме изградње манастира и његов ктитор су непознати. Народно предање каже да је манастир подигао Урош I Немањић у знак захвалности, јер је у Бањи излечио тешку болест. Међутим, првобитна црква овдје је подигнута прије XIII вијека. Оно што је познато је то да је цркву први пут обновио Стефан Дечански 1329. године, а други пут патријарх Макарије Соколовић 1570. У порти манастира налазе и остаци темеља цркве Светог Илије за које истраживачи сматрају да су остаци најстаријег храма у Бањи. Уз јужни зид манастира Светог Николе призидаана је капела која је посвећена Богородичном успењу (Огњевић, 2012). Грађевина је углавном сачувала пробитни изглед уписаног крста, добијена преко система пандантифа, а ови се ослањају на четвороугаоне ступце. Изнад простране припрате налази се још једна купола. На западној страни манастира је трем са аркадама (Тодић, 1983). Унутрашњост је представљена са два слоја живописа. Фрагменти старијег су рађени под позновизантијским стилским утицајима. У манастиру се налази и портрет Стефана Дечанског и његовог сина Душана. Други слој је настао током XVI вијека, када је манастир обновљен по други пут. Он одише српском умјетношћу у вријеме турске окупације. За вријеме царства и деспотовине манастир је био цијењено светилиште гдје су се сахрањивали угледни српски властелини међу којима и они из племићке породице Војиновић. Манастир је изгубио статус епископског средишта када је босански бан Твртко Дабарску епископију преселио у Милешеву, како си се након смрти цара Уроша 1371. године крунисао двоструким вијенцом, краља Србије и Босне. Током турске владавине моћ и значај манастира су опали, а највеће разарање се догодило за вријеме Велике сеобе, крајем XVII вијека. Током археолошких истраживања, 1974. у Богородичиној капели, откривена је раскошна ризница са 40 предмета од племенитих метала (Огњевић, 2012).

Манастир Светог Георгија у Мажићима се у прошлости налазио на важни путним правцима који су са јадранског приморја водили ка централним дијеловима тадашње Србије и на сјевер ка уграским територијама у средњем вијеку. Смјештен се у доњем току ријеке Лим. При пут се помиње у Студеничком типiku у XIII вијеку. Овај манастир је познат као један од ријетких манастира на простору Србије у ком је откривена средњовјековна болница с медицинским инструментима. Такође, на овом локалитету су пронађене и некрополе које датирају из раног бронзаног доба, чија се старост процјењује на скоро четири хиљаде година. У поменутих некрополама откривен је накит од бронзе, који свједочи о високом културном нивоу преисторијске заједнице. На овом локалитету је први пут у историји српске археологије идентификован објект са искључивом намјеном болнице. Пронађени су хирушки инструменти (хирушки шестар, виљушка за ампутацију, скалпел широког сечива с листоликим печатом и текстом на арапском језику, наочаре из XVI вијека) који потичу са истока који су, очигледно, допремани трговачким путевима из Турске и муслиманских земаља Медитерана. Ови налази свједоче о разгранатој трговини специјалистичком робом тог времена али и високој обавијештености манастирских љекара о неопходној опреми за рад и њиховој употреби. Осим медицинских инструмената на овом локалитету пронађени су и остаци великих камених свијећњака направљених од студеничког мермера с постољима у облику лавова, који су слични вајаном украсу маузолеја Немањића широм Србије. Процјењено је да потичу из XIII вијека (Огњевих, 2012).

Црква Св. кнеза Лазара са спомен костурницом, у старом Прибоју, се налази на листи споменика културе. У крипти цркве, испод олтарa похрањене су кости сто ратника прибојског краја изгинулих у балканским ратовима и у Првом свјетском рату. Изградња цркве је почела 1932. година а завршена је 1940. Саграђена је у српско-византијском стилу (Грујовић Брковић & Алексић Чеврљаковић, 2016).

На територији општине Прибој готово да у сваком селу постоји црква. Једна од познатијих се налази у Крајчиновићима, коју је подигао Мехмед паша Соколовић на гробу своје мајке (Павловић, 2019). Црква је посвећена Св. Арханђелу Михаилу. Изграђена је у турском периоду. У основи црква представља једнобродну грађевину са апсидом на истоку, која се споља састоји из тринаест сегмената а изнутра је полукружна. Кров је на двије воде из сегмената, а кровни покривач је од шиндре. Посебну вриједност ове цркве чини иконостас који се убраја у најбоља остварења у XVI вијеку. Украшен је фрескама дванаест апостола и Христа Пантократора. Како је већ поменуто, око цркве се налази велика некропола са стећцима (Грујовић Брковић & Алексић Чеврљаковић, 2016).

Црква Покрова Св. Богородице у Прибојским Голешима је, по предању, подигнута у XVI вијеку. Уз цркву је изграђен и конак у коме је основана, 1868. године, најстарија школа у Доњем Полимљу. Школа је порушена 1929. У основи, црква је једнобродна грађевина са полукружном апсидом на истоку, прозорски отвори су мали а кровна конструкција је на двије воде, покривена даском. Оригинални покривач је био шиндра (Грујовић Брковић & Алексић Чеврљаковић, 2016).

Захваљујући мултикултуралном карактеру становништва Прибоја, овдје постоји и важан вјерски споменик за припаднике исламске вјероисповјести, Хасан-бегова џамија. Саграђена је 1758. године од стране Хасан-аге, управника прибојске области. За вријеме владавине Турака у оквиру џамије је основана и вјерска школа (мектеб) као и средња висока школа (текија). Џамија је преживјела два пожара апосљедња велика реконструкција је извршена 1982. Такође, значајан објект исламске културе је и џамија у Међуречју, која се сврстава у ред најстаријих џамија овог краја (Павловић, 2019).

Средњовјековна утврђења

На планини Бић (926 m) која се налази на лијевој обали Лима, лоцирани су остаци града Јагада (Јагата). Град је био четвороугаоног неправилног облика са кулом у којој се налазила цистерна. Друга кружна кула је била повезана здом са утврђењем. Јагат се у Крушевачком поменику помиње под називом Прибон, па је истраживањима утврђено да се ради о истом утврђењу. Сматра се да је ово утврђење подигнуто почетком XV вијека а помиње се под називом Прибон 1530. године у путопису Бенедикта Курипешиха (Премовић, 2013). Град се први пут помиње у Крушевачком помену, а има га и у путопису Евлије Челебије, који је овим крајевима прошао 1662. године. На географским картама из XVII вијека је уписан као град Јаго, на путу који од Руфог води на југ, а на аустријским картама с краја XIX вијека постоји ознака за рушевине града и испис „Ruine Jagod“. Најлакши прилаз граду је с јужне падине Малог Бића, из села Црнузи. Јагат је имао повољан географски и стартешки положај. Контролисао је пут у долини ријеке Лим, штитио прилаз манастиру Бања и неколико пута је био гранично утврђење. Половином XV вијека је био у пограничној зони између Херцеговине и Србије, а почетком XIX, према турским списима (1808), коришћен је као турско упориште у борбама против Срба за вријеме Првог српског устанка (Nikolić, 2013).

На врху брда Међустене, на простору између Прибоја и Рудог, југоисточно од насеља Сјеверин, налазе се остаци средњовјековног утврђеног града Северин. Утврђење заузима површину од око пола хектара и облика је неправилног троугла. Такође, присутни су остаци кружне куле и зида. Улога утврђеног града Сјеверина била је стратешка. Одавде се контролисала клисура ријеке Сутјеске и Дрински пут који је водио од Горажда према Пљевљима и Пријепољу, дуж лијеве обале Лима. Северин се први пут помиње у повељи Алфонса V 1444. године (*Serauansche, castello con contato*). У подножју града се развило и насеље те је у поименичном попису 1475/77. пописан као село у саставу посадника тврђаве Милешевац. Северин је био мање позната и ријетко посјеђивана караванска станица у Полимљу. Испод Северина, се налазио град Хрсовац, који се помиње у три повеље Стефана Вукчића Косаче, као његов посјед. На поменутом простору се налази локалитет Градина, на коти 1.191 m, али није археолошка истражен. Сматра се да је утврђење Хрсовац имало војно стратешку намјену, у низу утврђења Косача на граници према српској Деспотовини (Премовић, 2013).

За покретање рударске производње у средњовјековној Србији заслужни су њемачки рудари, Саси. Прво мјесто гдје су кренули са рударењем било је Брсково, у долини ријеке Таре, на територији данашњег Мојковца. Рударење је започело у XIII вијеку. Развој рударства је направио прекретницу у cjелокупном привредном и друштвеном животу тадашње Србије. Како археолошка истраживања говоре, средњевјековно рударење је било присутно и на територији данашњег Прибоја, прецизније уз поток Јармовац, сјеверно од манастира у Бањи. Приликом истраживања, у Јармовачком потоку, пронађене су рудоносне жиле бакра и гвожђа, затим већи број налаза камених алатки и керамике, који упућују на експлоатацију у праисторији и средњем вијеку (Премовић, 2013).

Манифестације

Туристичке манифестације представљају унапријед организована дешавања која су способна да својим садржајима и квалитетом привуку посјетиоце, независно од неких других туристичких атракција које се налазе у близини мјеста одржавања манифестације. Најчешће се дијеле према тематици и као такве могу бити: умјетничке, научно-стручне, привредне, спортске, вјерске, меморијалне, етнографске и забавне (Гајић и Станковић, 2019). Неке од њих су таквог карактера да се у њима преплиће већи број туристичкиј мотива, па се такве манифестације могу сврстати у неколико категорија. Према критеријуму повољности и специфичности постављања и реализације, разликују се специјални (обиљежавање националних празника, јединствене културне представе, препознатљиве спортске утакмице, и сл.) и уобичајени догађаји. Сљедећи критеријум према коме се могу подијелити манифестације је према мјесту и значају одржавања, гдје разликујемо: локалне, регионалне, националне и међународне манифестације. На простору југозападне Србије, манифестације су значајан туристички потенцијал. У Прибоју се одржава међународна манифестација „Међународни фестивал дјечјег драмског стваралаштва“, затим манифестације националног карактера „Лимске вечери поезије“ и „Општа смотра рецитатора“ те манифестације локалног карактера „Видовдански сабор“ и „Илиндански сабор“ (Ивановић & Бесермењи, 2013).

Сваке године, у априлу, одржава се Међурепубличка смотра – фестивал дјечјег драмског стваралаштва. Такође, Дом културе организује и двије пјесничке манифестације „Лимске вечери поезије“ и „Лимске вечери дјечје поезије“, које су међународног карактера. Фестивал „Лимске вечери поезије“ се одржавају у Прибоју сваког децембра од 1969. године, с циљем промоције и афирмације пјесника и пружања подршке младим пјесницима. У знак сјећања на српског глумца Данила Лазовића, од 2013. године, Дом културе организује и фестивал „Дани Данила Лазовића“ у циљу афирмације говорења поезије студената глуме Академије умјетности (Општина Прибој, 2020).

Остали споменици културе

Борисављевића кућа је заштићено непокретно културно добро, стављено под заштитту државе као споменик културе 1990. године. Налази се у улици 12. јануара у старом дијелу прибојске вароши. Кућа је припадала богатој трговачкој породици Алексе Борисављевића а изграђена је почетком XX вијека у стилу класицизма. Приземље је служило за трговачке активности док је спрат био намјењен за становање. Фасада је симетрично организована са пет отвора на обје етаже. На спрату се налази централни балкон са вратима лучног облика а изнад врата се налази лунета са породичним грбом (Грујовић Брковић & Алексић Чеврљаковић, 2016).

Године 1990. је основан Завичајни музеј у Прибоју. Основни задатак ове установе је изучавање, чување, сакупљање и презентација умјетничко-историјских дјела и културне баштине прибојске општине. Музеј је подијељен на четири одјељења (археолошко, етнографско, историјско и умјетничко), конзерваторску радионицу и библиотеку стручне литературе. У оквиру умјетничког одјељења налази се и галерија „Надежда Нада Виторовић“ док је при

етнографском одјељењу легат проф. др Вујице Јевђевића, који је музеју поклонио и кућу на Зеленцу грађену седамдесетих година XIX вијека. То је најстарија очувана кућа у прибојском крају која је подигнута 1879. године и припадала је попу Вуколи Јевђевићу (Општина Прибој, 2020). Прибој је између два свјетска рата имао развијен културно-забавни живот. Радила је драмска секција, два умјетничка друштва „Просвета“ и „Гајрет“, постојао је тамбурашки оркестар и градска читаоница. Међутим, зграда за културу је тек изграђена 1959. године, која је намјењена као Дом културе под називом „Пиво Караматијевић“. При Дому културе се налази и аматерско позориште за дјецу „Мала позоришна радионица“ која активно ради (Општина Прибој, 2020).

SWOT АНАЛИЗА И ДИСКУСИЈА

SWOT анализа се бави реалним и објективним сагледавањем и идентификовањем контролисаних и неконтролисаних атрибута, интерног и екстерног окружења, те пружа корисне информације потребне за усклађивање ресурса и потенцијала предузећа са актуелним трендовима конкурентног окружења у коме предузеће послује и остваривање супериорне тржишне позиције и перспективе развоја. Због тога, доношење оптималних стратешких одлука, креирање стратегија и дефинисање дугорочног успјешних одлука дјеловања почива на идентификовању и евалуацији снага и слабости организације, које представљају варијабле интерног карактера и сагледавању могућности и пријетњи, које обликују спољно окружење (Вујовић & Вучинић, 2022).

У литератури се анализа често означава као акроним SWOT, од енглеских ријечи *Strenghts, Weaknesses, Opportunities and Threats*, те служи за сумирање и структурирање података у четири категорије и приказивање у једном извјештају (Samsa, 2017). Због своје једноставности, широко је распрострањена. У складу са значењем акронима кључни аналитички налази представљају се као: *strenghts* – *снаге* – се односе на предности над конкурентима; *weaknesses* – *слабости* – обухватају све аспекте у којима је организација мање ефикасна и ефективна у поређењу са актуелним конкурентима; *opportunities* – *могућности* – се посматрају као ситуације погодне за реализацију неке активности и *threats* – *пријетње* – супротно од могућности, представљају елементе и надоласке трендове из спољашњег окружења који се односе на неповољне ситуације које значајно отежавају и дугорочно посматрано угрожавају реализацију планираних активности и онемогућавају несметан развој представљајући препреку за тржишни успјех. Јављају се као резултат промјена у посредном или непосредном окружењу које могу угрозити опстанак организације и њену супериорност у односу на конкуренцију (Namugenyi et. al, 2019).

SWOT анализа је неопходна због стратегијског планирања туристичког производа а при томе и креирања адекватне промоције. Омогућава уравнотежење захтјева, жеља и потреба потрошача и могућности туристичке понуде, као и креирање предности и остварење економских, друштвених, културних, еколошких и других циљева (Вујко et. al, 2018). Прије доношења стратешких одлука, потребно је објективно анализирати снаге, слабости, прилике и пријетње (Samsa, 2017).

Табела 1. SWOT анализа антропогених потенцијала Прибоја

Снаге (eng. <i>strenghts</i>)	Слабости (eng. <i>weaknesses</i>)
– Богата културна баштина – Сакрална баштина – Споменичко наслеђе – Евокативни елементи (легенде) – Природне вриједности и пејзаж – Доступност током цијеле године – Манифестације – Традиционални производи (традиционална кухиња прибојског краја уз могућност производње органске хране) – Фолклор – Близина других споменика културе – Близина других природних туристичких вриједности – Рекреативне могућности	– Неповољан географско-саобраћајни положај (у односу на централне дијелове Србије) – Међународно непознати локалитети као културно добро – Тешко доступни и недовољно истражени локалитети на којима се налазе утврђени градови – Лоша, застарјела или непостојећа саобраћајна инфраструктура – Недостатак туристичке инфраструктуре – Недостатак промотивног материјала и информација – Недостатак промоције културног туризма и споменика културе – Недостатак угоститељских објеката и смјештајних капацитета – Већим дијелом посјетиоци орјентисани на рекреацију и манифестације а мање на културу – Недостатак стручног кадра

Шансе (eng. <i>opportunities</i>)	Пријетње (eng. <i>threats</i>)
– Развијање нових услужних сервиса (инфо-центри, сувенирнице, водичке службе, итд) – Интерпретација и едукација посјетилаца али и локалног становништва о могућности развоја културног туризма у Прибоју – Развој адекватног управљања локалитетом и маркетинга као културне дестинације – Провизија од угоститељских услуга, транспорта, сувенира, интерпретативних програма и манифестација – Запошљавање и отварање нових радних мјеста – Сарадња са Цром Гором и БиХ – ЕУ фондови – Ревитализација старог градског језгра – Промоција традиције и фолклора – Развој и промовисање етно туризма	– Неадекватно управљање локалитетима – Недостатак рестаурације одређених локалитета – Конфликти и неразумијевање између локалног становништва и туриста – Настанак економске кризе – Исељавање становништва (депопулација) – Неедуковање – Конкурентска понуда – Немогућност прилагођавања свјетским стандардима у погледу развоја туризма (недостатак средстава)

Након урађене SWOT анализе, доноси се закључак да Прибој има значајне потенцијале за развој и промоцију културног туризма захваљујући богатом културно-историјском наслеђу, традицији и фолклору овог краја. Поред антропогених ресурса, општина располаже и значајним природним ресурсима који би у комбинацији били добра основа за унапрјеђење туризма уопште, у Прибоју.

Културни туризам, ако није добро осмишљен и вођен, може уништити локалну баштину, као што масовни туризам уништава природне љепоте на којима је настао. Такође, сва улагања у културни туризам могу лако пропасти на турбулентном туристичком тржишту. Да би се ризик свео на минимум, потребно је сагледати слабости и пријетње из окружења те препознати могућност за унапређење културног туризма дестинације (Samsa, 2017).

Тешко је дефинисати културни туризам и зато постоји доста дефиниција. Дефиниција културног туризма, коју је дао УНЕСКО, каже да се културни туризам заснива на путовању са циљем упознавања културног окружења, укључујући пејзаже, визуелне и извођачке умјетности, локални стил живота, вриједности, традицију, догађаје и друге процесе креативних и културних промјена. Свјетска туристичка организација је дала нешто другачију дефиницију која гласи: културни туризам је путовање са културним циљем. Укључује спознајна путовања, културне екскурзије, упознавање са извођачким умјетностима, путовања на фестивале или друге културне догађаје и посјете одређеним локацијама и споменицима (Павловић, 2020).

Културни туризам је кретање људи ка културним атракцијама, ван сталног мјеста боравка, у циљу добијања информација и знања како би задовољили своје културне потребе (Jovićić, 2014). Најзначајнији аспекти културног туризма су управљање културом за потребе туризма, допринос културе туризму, утицај туризма на културу дестинације, перцепција имиџа дестинације од старне потенцијалних туриста, потрошња културног туристе и културни утицај туризма на туристе. Културна баштина представља један од главних сегмената културе на коме се заснива понуда културног туризма. Културна добра су творевине које су настале као посљедица материјалн и духовне културе човјека. Пружају могућност да човјек задовољи неке од културних потреба (опуштање, разонода, забава, естетски доживљај итд.) (Павловић, 2020).

Несумњиво је да Прибој има богату културну баштину која може представљати значајан туристички ресурс. Међутим, главни проблем, као пограничну општину, Прибој карактерише неповољан саобраћајно-географски положај што може бити озбиљна препрека развоју и промоцији туризма. Истовремено, то може бити и прилика за сарадњу са општинама из сусједних држава (Црне Горе и БиХ) у циљу промоције и привлачења туриста из региона. Такође, неопходна је сарадња свих субјеката на локалном нивоу, односно, општине, туристичке организације Прибој, Завичајног музеја, малих локалних привредника и власника угоститељских објеката, на једној страни и државе, на другој страни. Потребно је обезбједити средства за даља истраживања појединих локалитета као и уређење и рестаурацију постојећих. До удаљених, тешко приступачних локалитета, треба изградити адекватну путну инфраструктуру те поставити путоказе и маркирати стазе које воде до одређених локалитета.

Истовремено, потребно је спровести туристичку валоризацију појединих антропогених ресурса, како би се исти могли уврстити у туристичку понуду града. Неопходно је радити на промоцији локалитета, како путем медија тако и путем интернета. Захваљујући развоју и

напретку информационих технологија, данас је много лакше промовисати туристичку понуду и производ туристима широм свијета, те ове предности треба искористити на адекватан начин. Врло битан сегмент у развоју туризма неког мјеста јесте и едукација локалног становништва и оспособљавање стручног кадра који ради (или ће радити) у туристичкој дјелатности. Такође, никако се не смије занемарити нити ставити у други план, очување и заштита како нематеријалних културних добара тако и животне средине јер је то управо основа на којој се гради туристичка понуда.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Прибој, као погранична општина у југозападном дијелу Србије, последњих неколико деценија је постао неразвијена и скрајнута општина. Иако кроз Прибој пролази пруга Београд-Бар и магистрални путеви (191, 192, 193, 194), ипак нема значајних задржавања у самом граду, јер га заобилазе важне путне саобраћајнице. Ово може бити препрека приликом планирања развоја туризма и зато одлуке треба доносити опрезно. Ако се објективно и адекватно приступи том плану, плану улагања у развој туризма и његову промоцију, онда се могу избјећи нежељене посљедице. Прибој има добар потенцијал за развој различитих видова туризма. Општина посједује значајне природне ресурсе, очуване природне цјелине и богату културну баштину. Све ово погодује развоју разних видова туризма попут планинског, бањског, градског, културног, религиозног, ловног, сеоског, еко и етно туризма. Неопходно је направити свеобухватни мастер план за развој туризма. Уз правилно планирање развоја туризма и маркетинг могуће је привући и задржати људе из транзита. Постоји могућност да се туристима понуде садржаји за вишедневни боравак на територији општине Прибој. Поменути садржаји треба да чине комбинацију природних и културних атракција општине. Постоји могућност организовања пјешачких тура које би обухватале одмор и рекреацију у природи уз разгледање културно-историјских објеката те стицање знања о њима као и о традицији и фолклору прибојског краја. Такође, у самом граду се могу организовати туристичке посјете одређеним споменицима те поставци у музеју. Уз све ово треба додати могућност конзумирања домаће, традиционалне кухиње овог краја.

ЛИТЕРАТУРА

- Дерикоњић, С. (2010). *Трагом јармовачких рудара*. Завичајни музеј, Прибој.
- Фостиков, А. (2014). Извештај са историјско-географског рекогносцирања терена: Пројекат на светим водама Лима 2012-2013. *Милешевски записи* 10, 347-365.
- Фостиков, А. (2015). Извештај са историјско-географског рекогносцирања терена: Пројекат на светим водама Лима 2012-2013. *Милешевски записи* 11, 341-357.
- Гајић, М., Станковић, С. (2019). Туристичка географија Србије. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет.
- Грујовић Брковић, К. & Алексић Чеврљаковић, М. (2016). Поглед кроз наслеђе 1965-2015. Завод за заштиту споменика културе у Краљеву.
- Ивановић, М. & Бесермењи, С. (2013). Манифестациони туризам југозападне Србије. *Зборник матице српске за друштвене науке* (142), 139-150. DOI: 10.2298/ZMSDN1342145I
- Jovicic, D. (2014). Cultural tourism in the context of relations between mass and alternative tourism. *Current Issues in Tourism*, 19(6), 605-612.
- Krleža, M. (1960). *Enciklopedija Jugoslavije* (1).
- Маринковић, О. (2001). *Географска енциклопедија насеља Србије* (3). Географски факултет, Београд.
- Namugenyi, C., Nimmagadda, S. & Reiners, T. (2019). Design of a SWOT Analysis Model and its Evaluation in Diverse Digital Business Ecosystem Contexts. *Procedia Computer Science*, 159, 1145-1154.
- Nikolić, M. (2013). *Gradovi, trgovi i naselja u srednjem veku*. Grad Užice.
- Огњевић, Т. (2012). *Благо Србије. Културно-историјска баштина*. Младинска књига Београд.
- Премовић, М. (2013). *Средње и Доње Полимље и Горње Подриње у средњем веку*. Филозофски факултет, Београд. Докторска дисертација.
- Павловић, М. (2019). *Географске регије Србије 2. Планинско-котлинско-долинска макрорегија*. Географски факултет универзитета у Београду.
- Pavlović, M. & Golić, R. (2011). Tourism potentials of the Raška region and development of rural tourism. *Bulletin of the Serbian Geographical society*, 91(3), 39-64.
- Павловић, С. (2020). *Култура, наслеђе и туризам*. Универзитет у Београду – Географски факултет.
- Samsa, D. (2017). *Čimbenici uspjeha kulturnog turizma destinacije*. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“.

- Тодић, Б. (1983). Средњовековни споменици XVII век. Социјалистичка република Србија (II). Београд
- Vujko, A., Petrović, M. & Dobić, M. (2018). Prirodni i antropogeni resursi kao pokretači razvoja turizma – primer Starog Slankamena. *Ekonomika poljoprivrede*, 1466. DOI:10.5937/MegRev1902003V
- Вујовић, С. & Вучинић, И. (2022). SWOT анализа здравствено-туристичког центра Рајска бања. Могућности развоја туризма. Баштина 57, 177-192. DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina32-38189>
- Zečević, E. (2020). Nova saznanja i problemi u proučavanju mramora (stećaka) sa teritorije Srbije. *Hercegovina. Časopis za kulturno i povijesno naslijeđe* 6, 63-98.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ:

- Општина Прибој. (2021). *План развоја општине Прибој за 2022-2028*. Доступно на: https://www.priboj.rs/docs/plan_razvoja_opstine_Priboj_2022-2028.pdf (Датум приступа: 28.05.2024.)
- Републички завод за заштиту споменика културе – Београд. Доступно на: https://www.heritage.gov.rs/cirilica/nepokretna_kulturna_dobra.php
- Туристичка организација Прибој, Општина Прибој. Доступно на: <https://www.topriboj.rs/%d0%ba%d1%83%d0%bb%d1%82%d1%83%d1%80%d0%b0/> (Датум приступа: 15.05.2024.)

CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF PRIBOJ MUNICIPALITY

Sladjana Popović²

Abstract: This paper deals with the research of the rich cultural and historical heritage of the municipality of Priboj, with special emphasis on the analysis of the most important landmarks and ambient units in that area. Through the examination of significant localities, including the medieval fortress Jagat, Mažići Monastery, St. Nicholas Church in Pribojska Banja, St. Archangel Michael Church in Polaće, as well as the ambient ensemble of the Old Bazaar, their role in preserving and promoting the historical heritage of the region is explored. Each of these localities represents key points of significance for understanding the cultural context of the municipality of Priboj, reflecting its rich history and diverse culture. Each of these localities represents key points of significance for understanding the cultural context of the municipality of Priboj, reflecting its rich history and diverse culture. In addition, the potential for tourism development at these sites is analyzed, emphasizing their importance as attractive destinations for tourists and visitors interested in exploring the history, architecture, and traditions of this region. By focusing on identifying the characteristics that make these sites special and unique, opportunities for the development of tourist routes, educational programs, and cultural events that would further promote tourism in Priboj are explored. Through the analysis of existing tourist resources and the identification of potential challenges, the paper examines strategies and recommendations for the improvement of tourism in the municipality of Priboj. This includes proposals for infrastructure investments, promotion of cultural events, and cooperation with local communities to preserve and enhance the cultural identity of this area. Through a comprehensive approach to researching the cultural and historical heritage of the municipality of Priboj, the aim of this paper is to provide deeper insights into its rich cultural legacy, as well as to highlight its importance for the local community. Additionally, it proposes concrete steps for enhancing tourism, thereby contributing to economic prosperity and sustainable development in this region.

Key words: Priboj, cultural and historical heritage, tourism, Jagat

² Ph.D. student, sladjanasladjap98@gmail.com, ORCID: 0009-0005-2931-8543